

Biró Zsófia

Az út az örökös királyságig*

I. Bevezető

A dolgozat a magyar királyok trónöröklési rendjének alakulását kívánja nyomon követni a Szent Korona-tan kiforrásával párhuzamosan, az Árpád-ház kihalásától, a rendek királyválasztói joga érvényesülésének korszakán át, egészen az 1687. évi törvenycikkéig, kitekintéssel a *Pragmatica Sanctiora*, valamint II. József és Ferenc József királyi címeinek közjogi értékelésére. Ennek apropója, hogy éppen 500 éve, 1517-ben nyomtatták ki Johann Singreiner bécsi nyomdájában Werbőczy István Hármaskönyvét,¹ amely hosszú ideig a Biblia után a legtöbb kiadást megért magyar könyv volt. Pontosan 330 éve annak, hogy a magyar rendek az 1687. október 18-ára összehívott országgyűlésen, október 31-én elfogadták a Habsburgok fiági örökösödésének törvénybe iktatását, majd december 8-án, Pozsonyban megkoronázták I. Lipót idősebbik fiát, a kilenc éves I. Józsefet, az első örökös királyt. Végül 2017 az osztrák-magyar kiegyezés 150. évfordulója, aminek közjogi jelentőségét részben az adja, hogy a törvény véglegesen rögzítette az örökös király jogállását és felségjogait.

Az értekezés elsődleges célja annak áttekintése, miként váltak a rendek királyválasztói tényezőkké, majd hogyan veszítették el, illetve adták fel e jogukat. Az eszmei alapot, az előzményekre is tekintettel a Hármaskönyv szerződés-elmélete, illetve a rendek és a király elengedhetetlen kölcsönös viszonyának rögzítése adja, ami a rendek oldaláról a király választásában mutatkozik meg. A koronaeszme, majd a tan tételei immár a Hármaskönyvben, a trónbetöltés tényeire és a királyi jogok gyakorlásának ténylegességére figyelemmel fejlődtek ki. Bár más európai országokban is fellelhető valamiféle koronaeszme és organikus államelmélet – mert ezek végső soron egyházi eredetűek –, a magyar megoldás azért különbözik ezektől lényegesen, mert az egyetlen, a Szent Istvánnak tulajdonított Szent Koronához kapcsolódik, és a korona iránti hűség szerves összefüggése a birtokadományozással másutt nem jelenik meg. Ez teszi a magyar koronaeszmet egyedivé. Sőt, míg máshol a királyi hatalom és a rendiség két elkülönült hatalmi tényezőként értelmezhető, addig Magyarországon e két

* E tanulmány alapjául szolgáló dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián a Magyar Állam- és Jogtörténet I. Tagozatban pályamunkaként bemutatásra került. Konzulens: Dr. habil. Béli Gábor, tanszékvezető egyetemi docens.

¹ Bónis György: Magyar jogtörténet I. Méhkas Diákszövetkezet Kiadó, Kolozsvár 1942. 157. o.

hatalmi elem egyetlen (és elválaszthatatlan) legfőbb államhatalmi tényezőben, a Szent Koronában, egyesült és olvadt össze.²

Werböczynek a király és a rendek (nemesség) viszonyát meghatározó alaptételéből, hogy tudniillik „*a nemes tesz királlyá, a király tesz nemessé*” kiindulva, és egyben a dolgozat alapvetésül is, arra a kérdésre nem is olyan egyszerű megadni a választ a jogi, jogtörténeti irodalom megállapításait figyelembe véve, hogy kik nyerték el a magyar trónt öröklés által, és kik ténylegesen választás útján. A honi közjog tudományos művelésének egyik úttörője, Bencsik Mihály a nőági örökösödés elfogadása okán írt, 1722-ben Nagyszombatban kiadott művében a magyar nemesség eredete, ismérvei és szabadságai között a XVIII. *propositio* alatt tárgyalta a nőági örökösödést, azon belül a „királyi öröklést” a nő nemre. Bencsik szerint az 1547:5. tc. a nő örökösökre is kiterjedt, ahogy ezt a Hármaskönyv I. rész 17. címe is bizonyítja: „*haeredis nomen ipsa quoque filiae gerunt*” (örökös név alatt a leányok is szóba jönnek). Noha, épp ellenkezőleg, Werböczy világossá tette, hogy „*örökösökön csupán a törvényes fiúk értendők, akikre atyai öröklési jogaik szoktak átszállni*”. A *propositiora* következő *queastioban* Bencsik, miután Szent István őseit, Némrót (*Nemroth*) ősatya első leszármazójától, Hunortól (*Hunnor*), egészen a negyvenkettedikig, Gézáig számba vette, Bonfinire hagyatkozva arra jutott, hogy Szent István utódai közül „magyar királynak először tiszta és szabad választására” I. Mátyás esetében került sor. A második, és egyben utolsó „*ex pure electione*” trónra lépő magyar király pedig nem volt más, mint II. Ulászló. I. Ulászlót viszont csak *interrexnek* tekintette Bencsik. Szapolyai Jánosról ugyancsak sajátos felfogásban emlékezett meg, mondván: „királlyá nyilvánították és megkoronázták”, majd a nyomaték kedvéért széljegyzetben azt is hozzáfűzte ehhez, hogy „nem volt joga az országra”.³

II. Az Anjouk és a koronaeszme kialakulása

1. Az Árpád-ház kihalásának következményei

Már a honfoglalás idején is nemzetségek közötti egyezség, vérszerződés alapján léptek az utódok a nagyfejedelem örökébe, akit vélhetően, úgymond „monarchikusan” fia követett. A fejedelem leszármazói közt ugyanakkor nem

² Holub József: A magyar alkotmánytörténelem vázlata. Első kötet. A legrégebb időktől a mohácsi vészig. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda RT., Pécs 1944. 251. o.

³ Bencsik Mihály: *Novissima diaeta nobilissima principis, statuumque et ordinum incltyti regni Hungariae, partiumque eidem annexarum. Sive propositiones academicae lege nobilitares. De Nobilitate gentis Hungariae, ejus origo, modis illam acquirendi. Item de tatibus let ordibibus regni, successio regiae. Deque juribus, privilegiis, libertatibus, praerogativis ac concomitantibus. Tyrnaviae, 1722. 105-119. o.*

alakult ki szigorú örökösödési rend, ezért is tekinthette magát Koppány és Szent István is egyaránt a nagyfejedelemség örökösének. A fejedelmek által követett leszármazási elv határozta meg a keresztény királyság létrejöttét követően is az Árpád-házat, ahol az idő során szintén nem rögzült előre meghatározott öröklési rend, legfeljebb csak egyfajta szokás érvényesülése alapján követték egymást az uralkodók. Kezdetben I. István unokaöccsét, Orseolo Pétert jelölte utódjának, mert fiai meghaltak. Péter uralkodásában Aba, keresztény nevén: Sámuel jelentett egy rövidebb intermezzót, majd ismét Árpád leszármazói, Vazul (Bazil, azaz Baszileosz) utódai ültek Magyarország trónján, s ettől kezdve mindig a dinasztiaiból származó (többször a legidősebb) fiú örökölte a trónt. Trónöröklési szabály nem volt, hanem Álmos olyan utódait választották meg, akik alkalmasak voltak az uralkodásra. A család egyes tagjai között nem állt fenn sorrendi előny, tehát csak trónképeségre volt szükség Álmos révén, a jogosultságot pedig kijelöléssel, szeniorátus, vagy primogenitúra jogán nyerték el.⁴ Röviden, az Árpád-házból származó férfi királyi utódok, a trónt betöltő király lemenői, fia, illetve fiai, és éppen úgy oldalági rokonai fivérei, természetes örökösökként formáltak jogot a trónra.

Az Árpád-ház kihalásával az Anjouk trónigényének megalapozására szolgáló teória szerint a korona visszazállt a pápára, akinek így joga volt királyt nevezni Magyarország trónjára. Ezt a felfogást bizonyítja IV. Miklós és VIII. Bonifác pápák levele is. Viszont a magyarok úgy vélték, hogy a királynak választás útján kell elnyernie méltóságát, s a későbbiekben így lépett trónra Károly Róbert is.⁵

Itt fontos megjegyezni, hogy a magyar nemesek eredetileg az Árpád-házra tettek esküt és igyekeztek a magyar trónt Árpád vérének megőrizni, így az örökösödést az Árpád-ház nőágán szerették volna elsőként megejteni. Am a szentszék ezt vitatta, főként, mert Anjou kegyeltjeinek kívánta juttatni a magyar trónt.⁶

2. A koronaeszme kialakulásának történeti háttere

1301-ben férfiágon kihalt az Árpád-ház, melyet belháborúk követtek az ország kiskirályai között. A harcok során Károly Róbert kerekedett felül és foglalta el a magyar trónt, háromszor koronáztatva meg magát, mire minden legitimitási kritériumnak eleget tett. 1301-ben Károly Róbertet az esztergomi

⁴ Bálint Ernő: A királyi trón betöltésének módja Magyarországon. Budapest 1912. 12-13. o.; Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány és jogtörténet. Osiris Kiadó, Budapest 2000. 71-73. o.; Bónis György: Magyar jogtörténet... 59-64. o.; Engel Pál: Szent István birodalma. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2001. 28-31, 33-34, 46-49. o.

⁵ Bálint: A királyi trón betöltésének módja Magyarországon... 18. o.

⁶ Eckhart: Magyar alkotmány és jogtörténet... 73. o.

érek, Székesfehérvárott, de nem a Szent Koronával koronázta meg. Ezt követően 1307. október 7-én, Rákos mezején a főurak nagy része elismerte Károlyt törvényes királyának.⁷ Az ország báróinak 1307. október 10-én, Rákoson kelt levele ezt a következőképpen rögzítette: „[...] *Mi tehát, ennek az országnak a jó állapotát és hasznát szívből elébe helyezve, gondos tanácskozás tartásával urunkat, Károlyt és utódait, ahogy a törvényes örökösödés megkívánja, Magyarország királyává és természetes urunkká fogadtuk örökre, hogy néki a királyi felségnek tartozó engedelmességet és tiszteletet tanúsítván, soha semmilyen időben személye, méltósága, dolgai és utódai ellen tetteleg vagy tanáccsal semmit nem teszünk [...]*”⁸

1308. november 27-én a pápai legátus ismét megkoronázta Károly Róbertet, de nem a Szent Koronával. Mindenesetre a rendek elismerték Károly jogát a trónra, és egyúttal a királlyal együtt dinasztiát is választottak azzal a feltétellel, hogy fiági lemenők öröklik a trónt. Károly kitartásának köszönhetően 1310. augusztus 27-én harmadszor is megkoronázták, immár a hármas szabályozás szerint, azaz az esztergomi érek, Székesfehérvárott, a Szent Koronával.⁹

Láthatjuk, a koronázás további jellemzője, hogy egyházi eredetű, felkenéssel egybekötött, mellyel a királyi méltóságot ismeri el az egyház, s majd az egyházfőtől átvett korona jelezte az aktus további értékét.¹⁰

2.1. Koronaeszme a szokásjogban

Károly Róbert többször is említi okleveleiben, hogy ő választás, elismerés, meghívás útján lett magyar királlyá.¹¹ Királyi hatalmához, koronájához való viszonya nemcsak uralmának kiépítésében játszik fontos szerepet, hanem a koronaeszme kifejlődésében is, amit *Timon* plasztikusan ekként állapított meg: „A Szent Korona személyisége, vagy ami egyet jelent: misztériuma az a kőszikla, amelyre az alkotmány építve van”.¹² Bár ekkor alkotmányról még nem lehet beszélni, mégis I. Károly volt az a magyar király, aki szilárdan ragaszkodott ahhoz – miként az ország nagyjai is –, hogy a követett szokásjog szerint koronázzák meg. Ezek után királyi aktusainál hatalmára mindig úgy utalt, mint ami Szent István Szent Koronájától, illetve IV. Béla második honalapítótól, valamint I. László legszentebb királytól, mint szent

⁷ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 128-130. o.

⁸ Fejér: Codex Diplomaticus CD VIII/1. 223. o.

⁹ Engel: Szent István birodalma... 111-113. o.

¹⁰ Bónis: Magyar jogtörténet... 64-68. o.

¹¹ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 129. o.

¹² Timon Ákos: A Szent Korona és a koronázás közjogi jelentősége. Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Ujság Vállalata, Budapest 1907. 78. o.

elődtől ered, ezért megkérdőjelezhetetlen. Valószínűleg a nehezen megszerzett trón megtartását igyekezett az eszme kialakításával biztosítani.¹³

Károly Róbert tudatosan nevezte szentnek koronáját, a magyar királyi koronát, ezzel azt is kifejezésre juttatva, hogy uralma a koronának a pápától nyert szentsége révén is kikezddhetetlen, s ezt igyekezett kihangsúlyozni. I. Károlynak az 1322-ben kiadott egyik oklevelében a következőkkel tett adományt egyik hívének: „[...] mivel Tolmácsi Konrád fia Miklós mester hozzánk és a szent korona hűségéhez ragaszkodván mindig köszönetre méltó, számos és szívesen látott szolgálatokat tett országunk különféle hadjárataiban hűtleneink és lázadóink ellen [...]”.¹⁴ I. Károly (Csór nembeli) Nagy Péter fia Tamás csókakői és gesztesi várnagy kérésére új kettős pecsétjével megerősített privilégiumba írja át 1331. július 27-i és 1332. június 14-i nyílt leveleit a kérelmező hű szolgálataiért. A levélben a havasalföldi hadjárat kapcsán beszél az oklevél az ország Szent Koronájáról: „*in praeiudicium sacri diadematis regii*”.¹⁵

Bár a korona kezdetben még nem is válik el a királytól, a koronaeszme kialakulásával kezdetét veszi az önállósulásig vezető út.

3. Nagy Lajos és a Szent Korona

Károly Róbertet, fia, Lajos követte a magyar trónon. A Lajos-korabeli oklevelekből kitetszik, hogy már következetesen használják a Szent Korona kifejezést, mint legitimitáshoz elengedhetetlen, és egyben azt megerősítő tényezőt.

Az irodalomban viszont alig esik szó arról, hogy az eljárás előtt bizonyosságot tevők, amikor igazmondásuk felől esküdtek, esküjüket szokás szerint Istenre, valamint a királynak és a Szent Koronának tartozó hűségükre hivatkozva tették le. László alnádor Sopron megye számára tartott közgyűlésén a megye alispánja és szolgabírái ekként állították, hogy a Székás nevű birtok Vezekényi Konrád fia István elődeinek volt a tulajdona:

„[...] <i>ad fidem eorum deo debitam et fidelitatem domino nostro regi, sueque sacre corone regie observandam</i> [...]”.	„[...] Istennek tartozó hitüket és király urunk és az ő szent királyi koronája számára hűségükre figyelve [...]”. ¹⁶
---	---

A király volt eredendően országában – minden uralma alatt állók felett – az egyetlen hatalmi tényező. E hatalomnak az egyik, és egyben a

¹³ Engel: Szent István birodalma... 111-113. o.

¹⁴ Nagy Imre (szerk.): Anjoukori okmánytár I-VI. Budapest 1878-1891. AO. II. 39. o.

¹⁵ Fejér: Codex Diplomaticus CD VIII/4. 57. o.

¹⁶ Sopron megye története, oklevéltár I-II, Nagy Gyula kiad., Sopron 1889, 1891. SO I. 176. o.

legnyilvánvalóbb eleme a bírói hatalom gyakorlása volt, ami tág értelemben nemcsak az ítékezés hatalmát jelentette, hanem azt is, hogy a király bírói hatalmának gyakorlását tetszése szerint és szükségképpen átruházhatta a királyi udvarában maga helyett állított, vagy más, udvaron kívüli, azaz vidéken ítélező bíró(k) delegálásával. Az uralkodó sosem ítélezett udvarán kívül, ha pedig külföldön tartózkodott, mandátumot adott a *vicarius*ának, aki ellátta királya helyett az igazságszolgáltatási teendőket. A király bírói hatalmát már a királyság létrejöttékor megosztotta, ispánjaira, majd vidéki királyi bírókra (billogosok), a nádorra, a királyi udvar ispánjára, illetve bírójára (országbíró) ruházta. Az 1290-91-es dekrétum pedig egy IV. Béla intézkedéséig visszavető új bíróság, a megyésispánból és négy nemes bírótársból álló törvényszék (megyei törvényszék) szervezetét rögzítette a dekrétum erejével. A király engedett autonóm bíraskodási jogot hospesközösségeinek, városainak, pontosan rögzítve a *jurisdictio* terjedelmét, és ennek megfelelően azt, hogy a teljes joggal a városbíró önállóan ítélezhet, avagy más delegált bíróval egyetemben.¹⁷

A királynak tartozó hűség mellett, a Szent Korona iránti hűség ebben a tekintetben általában a főhatalom tiszteletére vonatkozik, aminek egyik meghatározó eleme az ítékezés hatalma, ami egyben az igazság forrása, a törvényes eljárás keretében kiszolgáltatandó igazságos ítélet garanciája. Tulajdonképpen ezekben a formulákban tűnik fel elsőként a Szent Koronának, mint a főhatalom tényleges letéteményesének az elkülönülése a király személyétől.

I. Lajos 1351-ben megerősítette az Aranybullát, így rendek szemében az voltaképpen a király intenciójával, mint nemesi szabadságjogaiknak és kiváltságaiknak hordozója kezdett megtestesülni, s törvényi erőt kívántak a rendek belelátni,¹⁸ amely víziójuk az Anjou uralmat követően hamarosan a megvalósulás útjára léphetett, mert tulajdonképpen Luxemburgi Zsigmondtól és a királyválasztásoktól kezdve azokat az uralkodó mindig megerősítette koronázási esküjében és hitlevelében. Bár erre még a nemességnek várnia kellett, mert az Anjouk királyi hatalmukat nemcsak, hogy a Szent Koronától eredeztették, hanem úgy is utaltak erre, mint *suprema potestas* vagy *plenitudo potestatis*, egyháztól eredő szuverén hatalomra.¹⁹

Nagy Lajosnak három leánya is született, Katalin, Mária és Hedvig. Katalint a francia király fiához szerette volna hozzáadni, és hozományának Nápoly trónját ígérte, de Katalin idő előtt elhunyt, így tárgytalanná vált a menyegző.

¹⁷ Béli Gábor: Magyar Jogtörténet: A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 1999. 228. o.; Béli Gábor: A nemesek négy bírója: A szolgabírók működésének első korszaka. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2008. 47-50, 69-70. o.; Béli Gábor: Városi szokásjog az Ars Notaria alapján. Publikon Kiadó, Pécs 2014. 16-20, 34-36, 42-44. o.

¹⁸ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlat... 147. o.

¹⁹ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlat... 151. o.

Máriának Luxemburgi Zsigmondot szánta férjéül, hisz Lajos első felesége is Luxemburgi volt, Margit. 1379-ben megtörtént a menyegző. Őt mindössze egy évvel előzte meg Hedvig, aki már 1378-ban hozzá ment Habsburg Vilmoshoz. Lajos Máriának szánta a magyar és a lengyel trónt is, de mikor 1382-ben meghalt, és rövid időre, mindössze 3 évre Mária lépett trónra, a lengyel rendek világosan kijelentették, hogy csak helyben regnáló uralkodót fogadnak el. Így nem volt mit tenni, Hedvig lett a lengyelek királynője, azzal az apró szépséghibával, hogy házasságát Habsburg Vilmossal érvénytelenítették és a litván királyhoz, II. Jagelló Ulászlóhoz adták feleségül.²⁰

Az Anjouk tekintve, hogy az uralkodó szabadon nevezhette meg örökösét, lényegében vérségi, leszármazási alapon követték egymást a trónon, a rendek mindössze hozzájárulásukat adták a leendő uralkodó személyének kiválasztásához, komolyabb befolyással nem rendelkeztek. Természetesen Mária és a nőági örökösödés tekintetében nagyobb uralkodói közrehatásra volt szükség.

III. A Szent Korona joga a vegyesházi királyok idején

A rendek nehezen viselték Nagy Lajos nőági örökösödési elképzeléseit. Mária királynő, mint Magyarország királynője, maga mellé vette férjét, Luxemburgi Zsigmondot társuralkodónak. Bár Luxemburgi Zsigmond nem rendelkezett jelentős vagyonnal, de tökéletes leszármazással és rokoni kapcsolatokkal igen. Viszont az egyik legfontosabb tényező, a hatalom, ebben az időben Mária anyjának és a Garaiak kezében volt. Belháborús fenyegetettség alakult ki, melyet nem sikerült idejében orvosolni, így Zsigmond Csehországba menekült, Mária pedig lemondott a nápolyi trónkövetelő, Károly javára, akit így II. Károly néven 1385. december 31-én magyar királlyá koronáztak. Uralkodása igen rövidnek bizonyult, mindössze harminckilenc napig tartott, támogatói szétszéledtek, február 7-én megdöntötték uralmát, amelyet ismét Erzsébet anyakirályné, Mária anyja vett a kezébe. A belháború nem csitult, a királyi család ellenlábasai foglyul ejtették a királynőt és az anyakirálynét, az ország tényleges uralkodó nélkül maradt.²¹

Zsigmondot a rendek megtették régenssé, azaz az ország előljárójává és kapitányává (*antecessor et capitaneus*).²² Megpróbálta kiszabadítani anyósát és feleségét, de kudarcot vallott az egyezkedéssel és a támadással is. A rendek, kihasználva hatalmi fölényüket, 1387. március 31-én

²⁰ Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története 1301-1526. Osiris Kiadó, Budapest 1998. 123. o.

²¹ Engel – Kristó – Kubinyi: Magyarország története... 124-125. o.

²² Engel: Szent István birodalma... 170. o.

Székesfehérvárott királlyá koronázták Zsigmondot, miután elfogadtatták vele feltételeiket: Csak akkor választják meg legitim uralkodójuknak, ha idegent nem emel méltóságra, idegenből jött saját híveket nem toboroz, a papi székeket a magyar főúri családokból tölti be, elismeri a nemesek és mások szabadságjogait, valamint döntéseinél a bárókra fog támaszkodni. Zsigmondot a követelések elfogadásával megválasztották a rendek királyukká, s vele együtt ebben az esetben is dinasztiai választottak. A koronázást a veszprémi püspök végezte, mert az esztergomi érsek tisztsége ekkortájt betöltetlen volt, a kalocsai érsek pedig külföldön tartózkodott.

A királynak szabott feltételekből látszik, hogy a bárók hatalma rendkívüli módon megerősödött: ők döntöttek a korona és a leendő király sorsáról, ők szabták a feltételeket. Sőt, kötelezték a királyt, hogy lépjen be abba a ligába, amelyik trónra emelte, és a király által vállalt kötelezettségeket akár erőszak árán is kikényszerítik.²³

Eközben a koronaeszme és a nemesség hatalmi összefonódását követhetjük nyomon. Zsigmond kezdetben németbarát politikát folytatott és idegen kegyeltjeinek juttatott magyar földeket, címeket. Ezt a nemesség nem nézte tétlenül, 1401-ben hat hónapra Siklóson őrizet alá helyezték, s ezalatt nem gyakorolhatta királyi hatalmát. Helyette a Szent Korona, tulajdonképpen a bárók, a királyi tanács, gyakorolta a hatalmat, vagyis – az adományozás jogát kivéve – királyi jogokkal élt, okleveleit „*prelati, barones et regni Hungariae proceres universi*” (főpapok, bárók és Magyarország összes előkelői) saját pecsétje alatt adta ki, aminek köriratán „*sigillum sacrae coronae regni Hungariae*” (Magyarország Szent Koronájának pecsétje) volt olvasható. A kancellár, Kanizsai János esztergomi érsek pedig a Szent Korona kancellárja címet vette fel. Így tehát a Kanizsai-liga saját akaratát állami akaratként tüntette fel, mely akarat hatalmi forrása a Szent Korona volt, s így a hatalom megoszlott a liga és a király között.²⁴ *Bartoniék* ezzel szemben azt az álláspontot képviseli, hogy itt volt elsőként ténylegesen és teljesen kizárva a király a Szent Korona hatalmából hat hónapra.²⁵

Amire viszont senki nem számított, hogy Zsigmondnak Cillei Borbálától lánya születik, Erzsébet, akinek a király V. Habsburg Albertet rendeli leendőbelijének. Zsigmond ünnepi pompával deklarálta, hogy lánya és annak férje együtt lesznek örökösei, birodalma különben is öröklési jogcímen megilleti őket. A rendek az uralkodók személyét nem firtatták, de kötelezték

²³ Engel – Kristó – Kubinyi: Magyarország története... 126. o.

²⁴ Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. MTA, Budapest 1941. 81-97. o.; Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1984. 49-50. o.; Fraknói Vilmos: A magyar királyválasztások története. Attraktor Könyvkiadó, Máriabesnyő-Gödöllő 2005. 43. o.

²⁵ Bartoniék Emma: A magyar királykoronázások története. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987. 73. o.

őket, hogy választás útján, mi több, a koronázási eskün felül választási hitlevéllel, a nemesség feltételeit elfogadva foglalhatják csak el a trónt. 1437-ben a pozsonyi országgyűlésen királlyá választották Albertet, Erzsébetet pedig királynévá: látszólag társuralkodói jogosítványokkal rendelkeztek, mert a rendek őket együttesen választották és emelték trónra. Ugyanakkor Erzsébetet nem a Szent Koronával koronázták, hanem az úgynevezett házi koronával, így még szembetűnőbb lett a király és királyné közti közjogi különbség, ettől kezdve Albert egyedül gyakorolta a teljes királyi hatalmat.²⁶ A XV. század második felétől az országgyűlések is rendszeressé váltak, a rendek Alberttel együtt gyakorolták a döntési jogokat: „*generale decretum regnicolarum*”.²⁷

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy Albertig bezárólag nyomatékosan számított az uralkodó azon elképzelése, hogy kit kívánt utódjául, kit nevezett örökösének, s ahhoz a rendek kivétel nélkül hozzájárultak. Természetesen ez elengedhetetlen mozzanat volt, mert a nemesség beleegyezése és választása nélkül nem kerülhetett sor a koronázásra, amely ténylegesen legitimé tette a királyi hatalmat.

IV. A rendek királyválasztói jogának továbberosódése I. Ulászló és V. László idején

1. I. Ulászló és V. László harca a koronáért

Habsburg Albert 1439-es halálát követően bizonytalanná vált az ország sorsa, mert bár Erzsébet várandós volt, a királyi tisztséget nem töltötte be senki, a török veszély pedig egyre jobban fenyegette az országot, ezért Erzsébet hatalmat követelt a rendektől. Ebből is látszik, hogy az uralkodói család szemében is realizálódott a rendek és az uralkodó hatalommegosztása.²⁸ A rendek III. Ulászló lengyel királyt (Magyarországon I. Ulászló) hívták meg a trónra, aki hajlandó volt segítséget nyújtani a törökkel szemben, akár még az özvegy királynét is feleségül vette volna, de kikötötte, hogy Albert fia, László nem lehet király. III. Ulászló ezzel kizárólagos jogot formált magának a magyar trónra. Erzsébet ezt nem fogadta el, fiát a koronaeszme hármasszabályozása szerint megkoronáztatta, majd a csecsemő királlyal és a Szent Koronával együtt elhagyta az országot, és III. Frigyeshez menekült. Ha közelebbről megvizsgáljuk V. László koronázását, láthatjuk, hogy az nem a szokásoknak megfelelően zajlott: az ilyenkor szokásos királyi aktusokat, esküt, trónra ültetést, értelemszerűen nem maga a három hónapos király

²⁶ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 41-45, 51-52. o.

²⁷ Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Osiris Kiadó, Budapest 2003.375-376. o.

²⁸ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 179-181. o.

végezte, hanem dajkája, Kottaner Ilona ültette trónra és Cillei Ulrik mondta el a királyi esküt.²⁹ A későbbiekben ez is közjogi alapul szolgálhatott, hogy a rendek az eljárási hiányosságokra is tekintettel végül I. Ulászló mellett tették le a voksukat.

Az 1440. évi országgyűlésen a nemesek egy része hajlott V. László elfogadására III. Frigyes gyámsága alatt, de az ellentábor a rendi királyválasztást támogatta azzal a kitételrel, hogy Erzsébetet a leendő király nőül veheti. Így véglegesült a választás III. Ulászló személyében, aki egyébként Nagy Lajos lánya, Hedvig férjének fia volt. Ulászlónak köteleznie kellett magát a rendek által megfogalmazott hitlevélben foglaltakra, úgymint az ország jogainak, szokásainak, szabadságainak tiszteletben tartására, cserébe a magyar rendek – bár Szent Korona nélkül – 1440. március 8-án királyuknak választották.³⁰

Ulászló a nemesség megosztottságának kiküszöbölésére gyűlést hirdetett 1440. június 9-ére, ahol a nemesek kezébe ajánlotta, hogy döntsenek, ő vagy a gyermek László legyen az ország királya. A tömegesen megjelent rendek a március 8-i királyválasztást helybenhagyták, Ulászlót királyukként törvényesen is megerősítették, valamint ezzel együtt a csecsemő László megkoronázását érvénytelennek, semmisnek nyilvánították. Ulászlót Szent László ereklyetartó koronájával június 17-én megkoronázták, ezzel véglegesen is legitimálták hatalmát, ami így a Szent Királytól eredeztethető.³¹ Ezen ékszert is felruházták a korábbiak minden erejével, továbbá kijelentették, hogy a korona az országé, ereje az országlakók jóváhagyásán múlik. Mindez politikai, ideológiaváltást jelentett: a vérségi király ellenében egy alkalmas királyt választottak, vagyis Ulászló már szabad választás útján lett király.³²

Ugyanakkor bizonyos szempontból megkérdőjelezhető V. László legitimitása, mert bár a koronázás megfelelt a hármas kritériumnak, de a rendek inkább saját választásuknak – a jóllehet Szent Koronával nem rendelkező –, I. Ulászlónak kívántak kedvezni, mintsem a koronaeszmének hajtottak volna fejet, ezért érvénytelenítették V. László Szent Korona általi megkoronázását. *„A királyok koronázása mindenkor az országlakosok akarától függ, a korona hatékonysága és ereje pedig az ő hozzájárulásaikban rejlik”*. A rendek tehát nem erősítették meg választással László királyi címét, csak édesanyja helyezte gyermeke fejére a koronát. Ha visszavonták volna Ulászló választását, valamint koronázását, továbbá újfent érvényesítik V. László választás nélküli koronázását, akkor ez ellent mondott

²⁹ Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 38-39. o.

³⁰ Eckhart: A szentkorona-eszme története... 96-97. o.; Fraknói: A magyar királyválasztások története... 56-60. o.

³¹ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 61-62. o.

³² Engel: Szent István birodalma... 235-237. o.

volna a nemesi királyválasztói jognak, s a későbbiekre nézve csorbította volna azt.

Az éremnek viszont, mint mindig, két oldala van: mivel Habsburg Albert elfogadásával a rendek nem csak királyt, hanem dinasztiát is választottak, s az ő fia V. László, ezért ilyen szempontból legitimnek kellett volna tekinteni László királyi címét is.³³

Itt ütközik össze elsőként a koronaeszme és a rendek akarata, amely útjára indítja a szabad királyválasztás intézményét is. Ugyanis az eszme és az Anjouktól a nemességre maradt öröklési szokás alapján el kellett volna ismerniük V. Lászlót királyukká, de mivel a török fenyegetettség okán érdekük azt kívánta, hogy ne egy gyermek, vagy annak anyja uralkodjon az országban, ezért a Szent Korona híján választás útján legitimálták jelöltjüket.

2. Fordulat Várna után

A kétes uralkodói viszonyok közepette polgárháború dúlt 1440 és 1445 között. III. Frigyes V. László pártját fogta, de a harcok közben kiemelkedett Hunyadi János, aki az egyik leghatalmasabb főúrrá lépett elő, köszönhetően annak, hogy Ulászló oldalán állt, a legtöbb nemessel egyetemben, a gyermekkirály és III. Frigyes ellenében. 1444-ben a török tényleges veszélyt jelentett. A várnai csata nem egyszerű magyar vereséggel zárult, hanem még a király is eltűnt, odaveszett.³⁴

1445. május 7-én III. Frigyes német-római császárral tárgyalásokba kezdtek a rendek, hogy amennyiben I. Ulászló május 30-ig nem tölti be trónját, akkor V. László és a Szent Korona kiadásáért cserébe elismerik Lászlót királyuknak. 1446. június elején ez végbe is ment, de mivel V. László még kiskorú volt, ezért gyámot, az ország szemében pedig kormányzót kellett mellé rendelni. Így 1446-ban kormányzót választottak a rákos mezei országgyűlésen, aki nem lett más, mint Hunyadi János. A kormányzói jogkört kisebb-nagyobb korlátozásokkal a királyi jogkörökkel együtt gyakorolta 1453-ig, a király nagykorúságáig. Ekkor V. Lászlót nem koronázták meg újra, de esküt kellett tennie, ami megerősítette királyi mivoltának közjogi karakterét. A koronázási eskü mintegy hitlevélként szolgált, elismerte és megerősítette a rendek szabadságjogait és az ország integritását. Az 1447-es budai országgyűlésen kikötötték, hogy ha a kiskorú király meghalna, halála után ne legyen vita, minden megyéből hívják össze a nemeseket és válasszanak királyt az országgyűlésen.³⁵

³³ Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 39. o.

³⁴ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 64. o.

³⁵ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 183-192. o.

V. Hunyadi Mátyás, a választott király

Hunyadi János sok ellenlábast szerzett magának hatalmával és cselekedeteivel, de végül idősebbik fia, László idegenítette el végleg a rendeket a család mellől, amikor 1456. november 9-én V. Lászlót és Cillei grófot Nándorfehérvárra csalta, ahol a grófot megölte. Szinte az egész ország ellene fordult, kivégezték, Mátyást pedig a király magával vitte Csehországba. 1457-ben V. László váratlanul meghalt, az ország ismét uralkodó nélkül maradt.³⁶

A nemesség Hunyadi-hű része Mátyást akarta a királyválasztó országgyűlésen uralkodóvá választatni, bár ő éppen Podjebrád György, cseh király fogságában volt, Prágában. Mátyás nagybátyja, Szilágyi Mihály meglátta a lehetőséget, tudta, itt erődemonstrációval többet érnek a cél érdekében, mint ékesszólással. Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet bátyjával együtt húszezer zsoldost fogadott fel a rendek meggyőzésre, közben pedig Vitéz Jánost elküldték, hogy alkudja ki Mátyást Prágából. Szilágyi rövid időn belül rávette a nemeseket, hogy ildomos lenne Mátyást megválasztaniuk.³⁷

A rendek ezt követően megválasztották Mátyást királyukká, aki ekkor tizenhét éves volt, ezért kormányzót adtak mellé Szilágyi Mihály személyében.³⁸

A már ismeretes korabeli felfogás szerint a teljes királyi hatalom a Szent Korona általi koronázással száll át az uralkodóra, ezért Mátyás számára – aki nem örökösödési jogon ült trónra – kiemelkedő fontossággal bírt. Egy jelentős összegért és egy – a megkötésekor még jelentéktelennek tűnő – örökösödési szerződésért cserébe Mátyás megváltotta a Szent Koronát III. Frigyesről, s így már törvényesen, a koronaeszme szabályai szerint 1463-ban megkoronáztatott.³⁹

A koronáért később Mátyás, és végső soron az ország is nagy árat fizetett, ugyanis az 1462-ben Frigyesrel megkötött örökösödési szerződés értelmében, ha Mátyás törvényes fiú utód nélkül hal el, III. Frigyes léphet Magyarország trónjára, amennyiben Frigyes már nem él, akkor annak fia, ha pedig több fiút is hátrahagyott, akkor a nemzet kiválaszthatja, melyikük legyen a magyar király.⁴⁰

Mátyásnak nem született törvényes örököse, hiába próbálta minden eszközzel támogatni fiát, Corvin János nem ülhetett trónra, ugyanis ő egy Borbála nevű,

³⁶ Engel: Szent István birodalma... 248. o.

³⁷ Bonfini Antonio: Mátyás király – Tíz könyv a magyar történet-ből. Magyar Helikon, Budapest 1959. 67-70. o.

³⁸ Bonfini: Mátyás király – Tíz könyv a magyar történet-ből... 73-77. o.

³⁹ Bonfini: Mátyás király – Tíz könyv a magyar történet-ből... 122. o.

⁴⁰ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 88-90. o.

sziléziai előkelő családból született nőtől származott, aki hosszú viszonyt folytatott Mátyással – bár Corvin János anyjának személye sokáig vitatott volt a történetírók között. Ezen kívül felmerültek még olyan elképzelések is, hogy Beatrix megpróbálta férje halála esetére a maga számára biztosítani a trónt. 1490-ben Mátyás halála után az ország megingott és hirtelen öt trónkövetelő jelentkezett.⁴¹

VI. A Jagellók kora: A királyválasztói jog kiteljesedése és a titkos Habsburg örökösödési szerződések

1. II. Ulászló és a trónkövetelők

Apja halálával Corvin János még nem adta fel azon elképzelését, hogy király legyen, bár erre semmi joga nem volt. Az örökösödési szerződés értelmében III. Frigyes már szilárdabb alapokkal indult a magyar trónért. Fia, Miksa pedig szándékosan figyelmen kívül hagyta a szerződés értelmezését, miszerint neki csak akkor van joga a magyar trónra, ha apja már meghalt, és szintén harcba szállt a magyar királyi címért. Velük szemben a magyar rendek egy része Ulászló cseh királyt támogatta, akinek egyébként az özvegy Beatrix királyné is házassági ajánlatot küldött, a rendek másik csoportja pedig a lengyel János Albert herceg mellett tette le a voksot.⁴²

A rendek saját és országuk függetlenségét szem előtt tartva, a Mátyást is trónra juttató független, nemzeti királyválasztói jogot akarták visszaállítani, az esküvel és a hitlevéllel kiegészülve, követeléseik biztosítására.⁴³ Ezért 1490. július 15-én királyválasztó országgyűlést tartottak, ahol Ulászlót választották királyukká, aki szeptember 18-i koronázásakor esküt tett, s aláírta a hitlevelet, hitet téve a szokásos formulák mellett. Mátyás esetéből tanulva a rendek kikötötték, hogy a király köteles a Szent Koronát a magyar főpapok és főurak gondviselésére bízni. Ezen követelés elismerésével nagyban megnövelte a rendek közjogi hatalmát.⁴⁴

II. Ulászló trónra lépésével visszaállt a nemesség szabad királyválasztói joga, sőt, a rendek – amíg Ulászló alá nem írta hitlevélbeli követeléseiket – visszatarthatták a Szent Koronát, meggátolva az uralkodói legitim hatalom elnyerését. Mindebből következik, hogy a rendek és a király együttesen alkotják a Szent Koronát, annak mindannyian részesei, egymástól elválaszthatatlanok. Így formálódhatott a Werbőczynél már organikus

⁴¹ Fraknói Vilmos: Hunyadi Mátyás Király 1440-1490. A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Budapest 1890. 340-341, 412. o.

⁴² Engel: Szent István birodalma... 285-287. o.

⁴³ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 103-105. o.

⁴⁴ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 109-115. o.

államelméletként emlegetett tan, amely összefonódott a koronaeszmével, s a Hármaskönyvben Szent Korona-tanként jelenik meg.⁴⁵

Az eddig említettek alapján tehát „az uralkodó a Szent Koronából nyeri szuverenitását, de ez a szuverenitás a választott vagy örökös királyra csak az ősi szokásoknak megfelelő szertartásszerű koronázással ruházható át”.⁴⁶ Felmerülhet a kérdés: mi történik akkor, amikor a király meghal, de még leendő utódját nem koronázták meg? A trónöröklés szabályai szerint „a trónutód rögtön, elődje halálának pillanatában magyar királlyá válik, másrészt viszont a még meg nem koronázott király nem gyakorolhatja a királyi hatalom teljességét. Törvényt nem szentesíthet, privilégiumot nem adományozhat, az apostoli címet nem viselheti, az azzal járó főkegyúri jogokat nem gyakorolhatja”. Ennek megfelelően az országgyűlés sem tudja ellátni bizonyos, például törvényhozó feladatait, tehát ebben az időszakban még a rendek és a még meg nem koronázott király együttesen sem bírja a teljes szuverenitást.⁴⁷

Az a változás, ami a királyi hatalom, ezzel együtt, mint az azt szimbolizáló, megtestesítő királyi korona és a király személyének elkülönüléséhez vezetett, a XIV. század végén következett be a rendek, elsősorban a főpapok és bárók hatalmának kiteljesedése eredményeként, akik Mária rövid uralkodása alatt valóban meghatározó hatalmi tényezővé váltak. A Szent Korona a XV. században már a főhatalom teljességét, annak a király személyétől elvonatkoztatott egészét szimbolizálta, és az ország egész területét, integritását, illetve minden, valamikor a királyt megillető dologi jogot testesítette meg.⁴⁸

Ekkor ismét felszínre törnek a rendi és az uralkodói elképzelések: egyrészt a nemzet szabad királyválasztói jogának okszerű gyakorlása II. Ulászlóra tekintettel, és az azt korlátozó, örökösödési szerződések elismertetése, amit jelen esetben még III. Frigyes nem tudott érvényre juttatni.⁴⁹

2. A rendek térnyerése és megerősödése

A gyakori választások már Zsigmondtól kezdve határozott jogi formát kezdenek biztosítani a királyválasztás tényének, amely az országgyűlésen formálisan végbement királyválasztást és koronázást foglalja magában.⁵⁰ A

⁴⁵ Engel: Szent István birodalma... 285-287. o.

⁴⁶ Vass Lajos: A Szent Korona és a jogfolytonosság. Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó Rt., Budapest 1926. 26. o.

⁴⁷ Molnár Kálmán: A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége. Dunántúli Egyetemi Nyomdája, Pécs 1927. 9. o.

⁴⁸ Bartonek: A magyar királykoronázások története... 68-69. o.

⁴⁹ Bálint: A királyi trón betöltésének módja Magyarországon... 21. o.

⁵⁰ Ferdinandy Gejza: A királyi méltóság és hatalom Magyarországon. Kilián Frigyes M. K. Egyetemi könyvtár kiadása, Budapest 1895. 156. o.

Jagelló korszakban feltűnően sok országgyűlést tartottak, s nem véletlenül, hisz a rendek és főleg a főnemesség igyekezett kihasználni a gyengekező király adta lehetőségeket és saját hatalmukat kívánták megerősíteni az ősi nemesi jogok, kiváltságok és szabadságjogok tiszteletben tartásával, valamint a Mátyás által bevezetett, a nemesség számára igencsak terhessé vált rendkívüli adók eltörlésével. Továbbá a hitlevél szerint a király köteles a Szent Koronát a magyar főpapok és főurak gondviselésére bízni, így azok közjogi hatalmát nagyban megnövelni. Ezen kívül azt is elvárták, hogy az uralkodó idejének jelentős részét Magyarországon töltsse, udvarában kizárólag magyar tanácsosokkal vegye magát körül, az ország ügyeiben csak velük tanácskozzon, egyházi és világi méltóságokat csak magyaroknak adományozzon.⁵¹

3. A rákosmezei végzés

A királyválasztói jog kiteljesedésében a két, talán legfontosabb fordulópont az 1498-as szerződés, valamint a „Rákosi végzések” voltak. 1498. április 24-én szerződés kötött a rendek és II. Ulászló között: a királyt – ha születik – fia követi a trónon. Ha lánya születik és az magyar főúrhoz megy feleségül, akkor azt a királyválasztásnál a rendek kötelesek figyelembe venni. Ha nem születik gyermeke, akkor a rendek választanak maguk közül magyar királyt.⁵² 1505-ben ez az elgondolás továbbfejlődött. Nem tartottak országgyűlést, hanem Rákos mezején gyűltek össze a rendek, ahol a Rákosi végzéssel kijelentették, hogy konföderáció jön létre a köznemesség, a főpapság és a bárói rétegek között, akik együttesen választanak saját keblükből királyt, ha II. Ulászló örökös nélkül hal el.⁵³ A végzés szerint: *„Az ország rémséges szétrongyollása és csúfságos pusztulásra jutása fő okát az idegen királyokban találják, a kik a szittya nép erkölcsseit nem tanulták meg, és magánügyeikkel foglalkozva, örömeztobb nyugalomra, mint fegyverforgatásra adták magokat, s így az ország melléktartományait és végvárait egymás után elvesztették.”* – Vagyis a rendek nem voltak megelégedve az idegen házból jött királyok uralkodásával, nem irányították elég gondosan az országot. *„Nehogy tehát, ha a jelenleg uralkodó király fiörökös nélkül múlték ki e világból, valamelyik idegen fejdelem az országot erőszakosan bitorolja, és örökös szolgaságra vesse: határozzák, hogy valahányszor az ország királyától megfosztatik, és fiörököse, a kikre törvényhez és szokáshoz képest az ország száll, nem maradnak, idegent királylyá nem választanak; csak ilyetén tisztre alkalmas és*

⁵¹ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 109. o.

⁵² Fraknói Vilmos: Magyarország a mohácsi vész előtt a pápai követek jelentései alapján. Szent István társulat, Budapest 1884. 3. o.

⁵³ Mezey Barna: A magyar állam és jogtörténet forrásai. Osiris Könyvkiadó, Budapest 1998. 37. o.

képes magyart fogadnak el uruk- és királyuknak”. (1505. október 12.)⁵⁴ – Tehát II. Ulászló megszakadása esetén a rendek csak magyar uralkodót választanak meg maguk közül.

Ezzel egyezményesen megvalósult a nemzeti királyválasztás. A döntést azért hívják helyesen végzésnek, mert az királyi hozzájárulás nélkül és nem az országgyűlésen született, amit egyébként is csak a király hívhatna össze. A Rákosi végzés további kikötése volt még, hogy ha valaki idegen országból trónkövetelőt hoz vagy segít, illetve nem kel fel ellene, akkor elveszíti nemességét és jobbágyi rangra süllyed. A rendek közti megegyezés további fontos jellemzője, hogy a korabeli jog szerint, ha a felek szabad akaratukból szerződtek, azt nem lehet megváltoztatni, ebből következik, hogy az országgyűlés sem helyezheti hatályon kívül a Rákosi végzést. Ez kicsit nyersebben megfogalmazva nagyjából annyit jelentett, hogy a királynak semmi köze az ő döntésükhöz, mert bár ő ül a magyar trónon, de az nem az övé.⁵⁵

Hóman szerint ez nem volt más, mint egy Miksa ellenes konföderáció, amelyben tíz főpap, ötvenhárom főúr és százhuszonöt megyei követ kimondta, hogy mivel Magyarország az Árpád-ház alatt nagy volt, idegen uralkodók alatt pedig csak romlásnak indult, ezért ha Ulászló fiú örökös nélkül hal meg, akkor idegen királyt többé nem választanak. Sőt, ezen elképzelés tüzét szította a háttérben Szapolyai is.⁵⁶

Vélhetően további folyománya a Jagellók gyengekező uralmának, hogy regnálásuk alatt a nemesség mind hatalmában, mind számában fokozódott: 1505-ben elsőként sorolták fel törvényben az ország báróit, akik száma lényegesen megnövekedett, majd 1/3-dal lettek többen.⁵⁷

Válaszul a Habsburgok és a Jagellók megkötötték a Jagelló – Habsburg kettős házassági szerződést: 1515-ben Habsburg Miksa kisebbik unokáját, Ferdinándot kötelezte, hogy vegye feleségül II. Lajos cseh és magyar király nővérét, Annát, illetve másik unokája, Mária pedig menjen férjhez II. Lajoshoz. Így a Habsburgok és a Jagellók kölcsönösen biztosították egymásnak a trónutódlást a másik dinasztia kihalása esetére.⁵⁸ Ezzel a megegyezésükkel tulajdonképpen hatályon kívül helyezték a rákos mezei végzéseket.⁵⁹

⁵⁴ Fraknói: Magyarország a mohácsi vész előtt... 6. o.

⁵⁵ Engel – Kristó – Kubinyi: Magyarország története... 351-352. o.

⁵⁶ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar Történet III-VI. (III.) Királyi magyar egyetemi nyomda, Budapest 1936.

⁵⁷ Fügedi Erik: Ispánok, Bárók, Kiskirályok: A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1986. 388-389. o.

⁵⁸ Gonda Imre – Niederhauser Emil: A Habsburgok. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1987. 30-31. o.

⁵⁹ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 123-138. o.

4. A Szent Korona-tan

4.1. Az organikus államelmélet

Werbőczy nem kívánt államelméleti tant alkotni, hanem csak azt kívánta jogösszefoglaló művében igazolni és világosan kifejezésre juttatni a rendi és az uralkodói közjogi jogosultságok lényegi elemeinek kiemelésével és tisztázásával, hogy a nemesi alapjogok tekintetében nemes és báró közt nincsen alapvető jogállásbeli különbség. Végül a későbbi értelmezések szerint ezen felfogásból született meg a Szent Korona-tan. Az organikus felfogás egyházi eredetű: a test, mely az egyházat jelentette, akkor válik politikai tartalmúvá a világi hatalom szempontjából, amikor az ország rendjeinek hatalma és befolyása már valóban akkora, oly annyira meghatározó, hogy valóban az ország testének érezhetik magukat. Zsigmond 1435. március 8-i dekrétumának bevezetőjében ennek megfelelően szerepel: „[...] ugyanezek a főpapjaink, báróink, nemkülönbön országunk nemeseinek egybehangzó tanácsából, akik ugyanennek az országnak az egész testét a távollévők teljhatalmával képviselik [...]”. Hasonlóképpen egy másik 1453-ból való szövegrészben: „[...] Magyarország egész testét képviselő összes főpapok, bárók és országunk nemeseinek kérelmére [...]”.

Az ország teste tehát a rendeket és hatalmukat szimbolizálta, azt a hatalmat, amit elsősorban az országgyűlésen gyakoroltak, és amit maga az országgyűlés jelenített meg, tulajdonképpen az államhatalom egyik leglényegesebb elemét. A rendek a főhatalmat ténylegesen már a királlyal együtt gyakorolták, tehát a Szent Korona jogain osztoztak a királlyal. Ez pedig mindinkább a koronaeszme és az organikus államfelfogás szorosabb összekapcsolódásához vezetett.

4.2. A koronaeszme Szent Korona-tanná fejlődése

A Szent Korona-tan a koronaeszme és az organikus államelmélet egybeolvadásával forrott ki, gyökerei egészen országalapító Szent Istvánhoz, az első szent királyhoz, és annak Szent Koronájához nyúlnak vissza.⁶⁰

A rendek felemelkedésével a király és a Szent Korona személye szétválik, s az utóbbi lesz a magyar állam személyiségének megtestesítője. A XIII-XIV. században a király koronázás által nyeri el méltóságát (*corona nostra regia*), majd a hatalom megosztásakor alakul ki a *sacra corona* önálló hatalma. A

⁶⁰ Tóth Zoltán: „Történetkutatásunk mai állása” körül (A Szent Korona eredetkérdéséhez). Ranschburg Gusztáv Könyvkereskedése, Budapest 1943. 28. o.; Tóth Endre: A magyar koronázási jelvényekről, In: Font Márta – Kajtár István (szerk.): A magyar államiság első ezer éve. Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2000. 58. o.

XV. századra a korona lesz minden birtokjogok forrása is, a *ius regium*, azaz a nemesi földbirtokok háramlással visszaszállnak a Szent Koronára. Ez azt jelenti, hogy a korona az államterület birtokosa is.⁶¹ Az organikus államelmélet és a koronaeszme összeolvadásából született meg a Szent Koronába foglalt magyar államfogalom. A rendi befolyás kiteljesedésével a rendek a királlyal közösen gyakorolták az országgyűlésben a korona jogait, s végül ez a két rendszer összekapcsolódásához vezetett, együtt lettek a tényleges *regnum* képviselői. Így jutunk el a Szent Korona-tan kialakulásáig.⁶²

A királyi hatalom a Szent Korona-tan alapján a koronázás által a Szent Koronától nyert erő, mondhatni, mintegy nemzeti felhatalmazás. Ez az Anjouknál is már magától értetődik, de ekkor még a trón a primogenitúra alapján öröklődik, viszont Luxemburgi Zsigmondnál, féléves kimozdítása alatt, ténylegesen a királyi tanács gyakorolja akadály nélkül a Szent Koronából eredő ország-irányítási jogait. Innentől kezdve tehát már nem csak vallási és szokásjogi korlátok érvényesülnek a királlyá választás terén, hanem nemzeti korlátok is, mint a királyválasztás, s utána a rendekkel való közös kormányzás, mert e joguk közösen ered a Szent Koronából.⁶³

Az Árpádok idején az elsőszülöttség, Anjou Lajosnál már az öröklés volt mérvadó, Luxemburgi Zsigmond pedig már az első igazi választott uralkodónk. I. Ulászló szabad nemzeti királyválasztói jog teljes érvényesülése által lett rövid időre királlyá, majd őt V. László követte a trónon, akinek uralkodása alatt a királyválasztói jogot ténylegesen törvénnyel szabályozták: az 1447. évi 30. törvénycikk értelmében „*Ha a király bármely időben meghalna, akkor a főpapok és a báró urak ne vitatkozzanak egymás közt. Hanem az egyes megyékből összehiva bizonyos nemeseket, azokkal egyetértően végezzék el a választást.*” Mátyásnál beteljesedik a választói jog, de törvényes örököse nem lévén, II. Ulászlót az ország jogainak megerősítéséért cserébe választották királlyá, s vele már dinasztia is választott az ország, így II. Lajos öröklési jogon lépett trónra. A háttérben, – mint mindig, most is – megbújtak a Habsburg örökösödési szerződések: Mátyás 1463-as szerződése Habsburg Friggyessel, II. Ulászló 1491. évi szerződése Miksa jogára tekintettel. Mindezeknek elsőként az 1498. évi törvénycikkek, majd az 1505-ös rákosi végzés vette elejét, amelyben a rendek kimondták a nemesség szabad, nemzeti királyválasztói jogát. Ezzel mit sem törődve 1506-ban II. Ulászló megújította Miksa szerződését, majd fia, II. Lajos számára 1515-ben megkötötte a Habsburg–Jagelló kettős házassági

⁶¹ Bónis: Magyar jogtörténet... 166-168. o.

⁶² Bónis: Magyar jogtörténet... 170-171. o.

⁶³ Bónis: Magyar jogtörténet... 175-184. o.

szereződést, melynek értelmében a két uralkodó család kölcsönösen kikötötte a másik trónöröklési jogát a dinasztia kihalásának esetére.

Mindezeket egybevetve megállapíthatjuk, hogy a trónbetöltés módja a dinasztia kihalása esetén a választás, amely a dinasztia fennmaradásának idejére szól, s annak is csak a fiági örökösödésére, továbbá mindehhez szükséges még a rákosi végzés és a Szent Korona-tan értelmében a rendek elismerése és a Szent Koronával való koronázás. 1561-ben még azt is követelte a nemesség, hogy dinasztian belül is ők választhassák a legalkalmasabb fiági leszármazót uralkodójuknak.⁶⁴

4.3. A Szent Korona-tan Werbőczy Hármaskönyvében (HK. I. 1-4.)

A rendi befolyás erősödésével az ország képviselői, az ország testét jelentő rendek, a főhatalmat ténylegesen már a királlyal együtt gyakorolták, tehát osztoztak a Szent Korona jogain. Ez pedig mindinkább a koronaeszme és az organikus államfelfogás szorosabb összekapcsolódásához vezetett. A két felfogás egybekapcsolódását, egy sajátos államfogalomba történő feloldását Werbőczy István végezte el. A koronaeszme nála válik ún. Szent Koronatanná, de ez a tan jobbára csak magánjogi tételekkel összefüggésben fogalmazódik meg, következménye mégis az lesz, hogy a tant egy egyedülálló, azt más hasonló államfelfogástól elkülönülő, magyar államfelfogássá emeli.

Werbőczy törekvése tehát nem az volt, hogy közjogi elméletet dolgozzon ki, hanem az a cél vezérelte, hogy bizonyítsa a nemesség egyenlőségét alapvető szabadságaiban és jogaiban a bárókkal és a főpapokkal. Ezért a tan a legfontosabb és első eleme az *una eademque libertas*, az egy és ugyanazon szabadság, vagyis hogy csak egyféle szabadság (nemesség) létezik a főpapok, bárók és nemesek tekintetében, tehát ezek mind egy törvényen és szokáson élnek, eljárásjoguk is azonos.⁶⁵

A második elem, hogy miután a magyarok keresztényekké váltak és első királyukat önként megkoronázták, minden nemesítés és birtokadományozás jogát, valamint a teljes főhatalmat az ország Szent Koronájába helyezték, vagyis azt a közösségről a Szent Koronával királyukra ruházták át. A kölcsönös átruházás és viszonyos kapcsolat révén a nemesek választják az uralkodót, az uralkodó pedig a Szent Korona által nemessé tehet.⁶⁶

A tan tételei tehát:

- 1) A magyar állami főhatalom a Szent Koronáé, és csak a korona által a királyé. A király a nemesítés, illetve adományozás jogát, továbbá a

⁶⁴ Bónis: Magyar jogtörténet... 188-194. o.

⁶⁵ Eckhart: Magyar alkotmány és jogtörténet... 102. o.

⁶⁶ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 247. o.

kormányzás, a bíraskodás, és a törvényalkotás hatalmát a Szent Korona útján gyakorolja.

- 2) A főhatalom átruházás révén jutott a Szent Koronára, következésképpen a királyra, vagyis főhatalom gyakorlásának végső oka a nemzet akarata.
- 3) A magyar állami főhatalom megosztott a törvényhozói hatalom gyakorlásában, minthogy a király a törvényhozói hatalmat a nemzet (nemesség) megkérdezésével gyakorolja.
- 4) Minden nemes tagja a Szent Koronának, de a király tesz nemessé, a nemesség egyeteme pedig királlyá, vagyis a király és a nemesség között kölcsönös kapcsolat áll fenn a magyar állam keretében.⁶⁷

A lényegi megállapítás tehát, aminek kifejezésére Werbőczy törekedett, az, hogy minden nemes a Szent Korona tagja. S ezzel kapcsolatban mutatott rá a Szent Korona jelentőségére.⁶⁸

Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a szerző a Szent Korona-tan kialakításával a következő kétszáz évre egy hatalmi fegyvert ad a nemesség kezébe az idegen Habsburg uralkodókkal szemben, s biztosítja, hogy a nemesség és az ország addig tartsa meg függetlenségét, ameddig csak lehetséges, s egy olyan eszmét hívott életre, amely meghatározta uralkodóink hatalmát és közjogtörténetünk alakulását a következő majd kétszáz évre.

4.4. A Hármaskönyv 1773-as kalocsai újrakiadása és a Quadripartitum 1573-as interpolált változata

A Quadripartitum egyik 1573-ból származó interpolált átírata, melyet I. Ferdinánd parancsára állítottak össze,⁶⁹ a király oldaláról és a rendek oldaláról közelítve taglalja a királyválasztás rendi jogát, míg a későbbi interpolációk a lehető legszélesebb körre kiterjedő fiági öröklési jogot vezettek be a trónbetöltés rendjében.⁷⁰

Mindez azzal magyarázható, hogy a kor jogászaik mindig arra törekedtek, hogy a Hármaskönyv átíratái az eredeti mondandójának megfeleljenek, míg a Habsburg uralom kiteljesedésével sorsszerűen már nem a királyválasztás, hanem az örökösödési jog kerül előtérbe, némi uralkodói nyomásra. akárcsak I. Ferdinándnál, aki a Tripartitumhoz képest változtatást várt el a Négyeskönyvben, a Habsburg-ház örökösödésének törvényi elismerése céljából.⁷¹ A királyi érdekeket szolgáló ellentervezet létrehozására kezdetben

⁶⁷ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 247. o.

⁶⁸ Holub: A magyar alkotmánytörténelem vázlata... 251. o.

⁶⁹ Béli Gábor: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai, In: Máthé Gábor (szerk.): Quadripartitum kézirat azonosítása – NK Iv. 1573. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest 2015. 297. o.

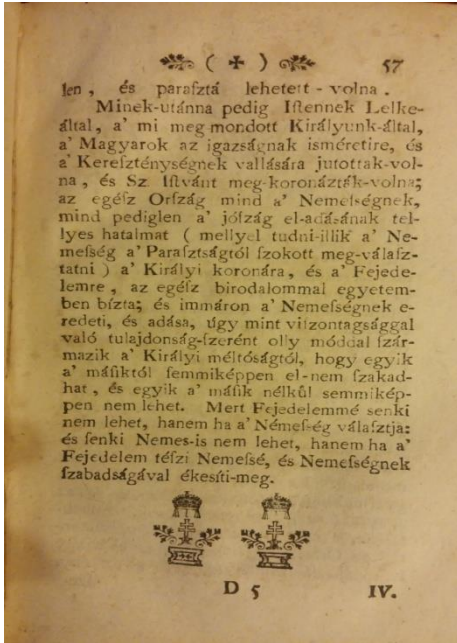
⁷⁰ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 318. o.

⁷¹ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 326. o.

a jogászok nem voltak hajlandóak, mert az ilyen fajta törvényhozás végső soron az országgyűlés hatáskörébe tartozik. Ennek eredményeként a király nem engedte a Négyeskönyv tervezetét az országgyűlés elé terjeszteni, mert nem érte volna el vele célját, a Habsburg örökösödést Magyarország trónján, amelyet elsőként az 1515-ös házassági szerződésre alapozott.⁷²

A továbbiakban az eredeti Hármaskönyv 1773-as kalocsai kiadását és a Négyeskönyv 1573-as interpolált változatát kívánom összehasonlítani a Szent Korona-tan szempontjából.

⁷² Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 330. o.

„Minek-utána pedig Istennek Lelke által, a mi meg-mondott Királyunk által, a Magyarok az igazságnak ismeretire, és a Kereszténységnek vallására jutottak volna, és Sz. Istvánt meg koronázták volna; az egész Ország mind a Nemességnek, mind pediglen a jószág eladásának teljes hatalmat (mellyel tudni illik a Nemesség a Parasztságtól szokott megválasztani) a Királyi koronára, és a Fejedelemre, az egész birodalommal egyetemben bízta; és immáron a Nemességnek eredeti, és adása, úgy mint viszontagsággal való tulajdonsággal szerént olly móddal származik a Királyi méltóságtól, hogy egyik a másiktól semmiképpen el nem szakadhat, és egyik a másik nélkül semmiképpen nem lehet. Mert Fejedelemmé senki nem lehet, hanem ha a Nemesség választja; és senki Nemes is nem lehet, hanem ha a Fejedelem teszi Nemessé, és Nemességnek szabadságával ékesíti meg.”

(Háromkönyv: I. rész III. Titulus, 1773 Kalotsa)

A Háromkönyv e része írja le a fejezetben bemutatott Szent Korona-tant. Ehhez képest a Négyeskönyv IV. 1573. I. rész 2. címe rögzítette a rendeket ténylegesen is megillető királyválasztói jogot, az eredeti Négyeskönyv alapján, és az alábbi megállapításokat teszi:

„miután a főpap, báró, meg mágnás urak és Magyarország összes többi nemes karai és rendjei valakit maguknak királlyá és urukká választanak szabad elhatározásból akkor a választottnak trónja és hatalma megszilárdítása és megerősítése végett eme főpap és báró urak valamint más

országglakók által Magyarországnak a legszentebb István király [...], Szent Koronájával kell magát felékesíteni és megkoronáztatni [...], ugyanis az eképpen koronázás előtt, ha királlyá is választották, ha az ország kormányzását gyakorolja is, levelei és javak és birtokjogok adományozásai vagy kegyelem és más örökérvényű ügyek felől adott kiváltságai azonban nem tekinthetők az állandóság erejével és megerősítésével rendelkezőknek [...]”

A többi, későbbi interpoláció Habsburg nyomás hatására a rendek királyválasztói jogát arra a kivételes szükségképpen esetre korlátozta, ha a királynak nincs sem fia, sem oldalági fiági rokona:

„[...] ha van királyi sarj, a főpap, báró meg mágnás urak és Magyarország összes többi nemesei és karai és rendjei az előtte meghalt király elsőszülött fiát, a fiági rokonságból és királyi vérből, mint az ország legközelebbi örökösét, ahogy illő, királyukká koronázzák, viszont, ha királyi ivadéka nincsen, és a fiági rokonságból és királyi vérből oldalágon is mag szakadna, bárki mást, akit akarnak, válasszanak királyukká és fejedelmükké [...]”

Csak abban maradt egyezés az eredetivel és az NK Iv. 1573-ban foglaltakkal, hogy a király a koronázásig a kormányzás jogán kívül a többi említett királyi jogot nem gyakorolhatja.⁷³ Tehát, amint arra már rámutattunk, a későbbi interpolációk tulajdonképpen a formális királyválasztói jogot deklarálták, amely a törvényes királyi leszármazó tekintetében nem jelentett valóságos királyválasztást abban az esetben, ha van a királynak férfi leszármazó törvényes örököse.⁷⁴

A Hármaskönyv és a Négyeskönyv interpolált változatának megvizsgálásból arra a következtetésre juthatunk, hogy minél erősebb volt a Habsburg befolyás és az uralkodói nyomás az országban, annál inkább ez nyomta rá a bélyeget a törvénykönyvre is, ezáltal szorítva háttérbe a nemesség szabad királyválasztói és koronázási jogát, annak végleges eltörléséig.

VII. Út a Habsburgok örökös királyságához

1. A Habsburg trónöröklés a magyar szokásjog ellenében

1.1. I. Ferdinánd

A Habsburgoktól kezdve a német császári korona és a magyar Szent Korona egyazon fizikai személy fejét illették, amely személy nem magából az ország központjából kormányozta a magyar korona tartományait, hanem a német

⁷³ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 316-317. o.

⁷⁴ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 351. o.

császári székhelyről.⁷⁵ „A Habsburg-ház tulajdonképpen már 1526 óta örökli a trónt fiágon, primogenitúra szerint”.⁷⁶

Ebben az időszakban már a királyválasztás sem más, mint jogilag teljesen kiüresített formaság, ennek ellenére a rendek foggal-körömmel ragaszkodtak hozzá, arról nem mondtak le. A megválasztott király a rendek egyébként jelentéktelen felhatalmazása alapján bírta örökölt magyar trónját, de a Szent Koronával való koronázást még mindig csak a rendek tényleges hozzájárulásával nyerhette el, így az némiképp még tartotta közjogi jelentőségét.⁷⁷

„I. Ferdinándtól I. Lipótig – 1526-tól 1655-ig – Miksa kivételével a magyar országgyűlés formálisan választotta Magyarország királyát, helyesebben az 1526-ban megválasztott Ferdinándnak családjából mindig megválasztotta az országgyűlés azt a főherceget, akit az uralkodó király utódjának és magánjogi örökösének a Habsburg-ház törvényei és szokásai szerint kijelölt. [...]”.⁷⁸

II. Lajos halálát követően Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János szállt versenybe a magyar trónért. Kezdetben a nemesség Szapolyai oldalán állt, meg is koronázták Székesfehérvárott a Szent Koronával, de átértékelve a török helyzetet, a rendek 1526. december 17-én, a pozsonyi országgyűlésen Szapolyai János koronázását érvénytelenítették, majd december 23-án megkoronázták Habsburg Ferdinándot magyar királlyá. Jól látható, hogy itt már hiába a Szent Korona, egy fenyegető veszély felülírta a vele való koronázásnak az erejét.

A rendek határozatlansága az immár két uralkodóval rendelkező Magyarország meggyengüléséhez és hosszas belviszályokhoz vezetett. Egyik király sem volt hajlandó lemondani a másik javára a magyar királyi címről egészen 1538-ig, amikor a váradi békében Szapolyai lemondott királyi címének örökítéséről maga és örökösei nevében, I. Ferdinánd és örökösei javára, hogy fiának, János Zsigmondnak biztosíthassa az erdélyi fejedelmi címet. Az 1538-as megállapodás teljesen felülírta az 1505-ös végzést.⁷⁹

Az 1538-as váradi béke után, amikor Szapolyai lemondott magyar királyi címéről Ferdinánd javára, azt is rögzítették, hogy halála után nincs helye királyválasztásnak, de kikötötték, hogy I. Ferdinánd halálát követően annak fiát az ország közös megállapodással válassza majd királlyá – *regnum istud communi consensu in regem eligere tenebitur*. Bár ez nem jogosította a rendeket egyébre, mint a kijelölt trónutód jogának deklarálására.⁸⁰

⁷⁵ Thallóczy Lajos: Vázlatok a magyar közigazgatás történetéből, (Különlenyomat a „Jogállam” VIII. évf. I., 2. és 3-ik füzetéből). Budapest 1909. 5. o.

⁷⁶ Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 96. o.

⁷⁷ Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 96-97. o.

⁷⁸ Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 96. o.

⁷⁹ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 162. o.

⁸⁰ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 332. o.

Összességében a hangsúly nem a tényleges joggyakorláson volt, hanem a rendek nem kívántak lemondani a királyválasztás rendjének külső formájáról.⁸¹

Az 1547. évi nagyszombati országgyűlés elismerte Ferdinánd és minden utóda, azaz a Habsburg dinasztia jogát a magyar trónra.⁸² „1547:5. tc: A Karok és Rendek, mondja ez a törvény, magukat nem csak öfelsége, hanem az ő utódai uralmának és hatalmának is minden időre alávetették [magukat]”.⁸³

Ehhez képest egy az 1547. év után nem sokkal készült Quadripartitum tervezetben még azt hangsúlyozták, hogy a királyt a rendek választják.⁸⁴

Ferdinánd uralkodása alatt a rendi dualizmus mérlege a rendek oldaláról a király oldalára mozgott, szinte teljesen átfordult a Jagelló korhoz képest, amelyben egy erőskezü rendiség túlnyomó többségben sikerrel lépett fel a királlyal szemben. Ez a XVI. században már abszolút nem mondható el a magyar nemességről. Mindezt a török expanzió okozta, amelyet a rendiség tehetetlenül nézett végig Mohács bukása után, s rászorulván a segítségre, mindenben engedelmeskedtek Ferdinándnak. Választhattak: török uralom föld nélkül, vagy Habsburg uralom földdel. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy Ferdinánd ténylegesen nem a magyar nemességre támaszkodott döntései meghozatalában, hanem a bécsi titkos tanácsra, amelynek kizárólag osztrák tagjai voltak. Ferdinánd uralkodásával megindult a reménytelen közjogi küzdelem, amelyből négyszáz év alatt kirajzolódik, hogy a nemzet önrendelkezési jogát nem lehet egy külföldi székhelyű uralommal szemben érvényre juttatni, főleg, ha a nemzet léte is ettől az uralomtól függ.⁸⁵

Ferdinánd tehát három lépcsőben erősítette meg és véglegesítette saját és háza uralmát: 1526-ban magyar királlyá koronázták, 1538-ban Szapolyai lemond a javára, majd végül 1547-ben házának örökösödését is elismertette.

1.2. I. Miksa

Ferdinánd fiának, Miksának a megkoronázásához a rendek csak akkor voltak hajlandóak hozzájárulni, ha az hitlevélben biztosítja számukra szabadságjogaikat. 1563. szeptember 8-án Miksa megkoronáztatott magyar királlyá.⁸⁶ A koronázás választás nélkül ment végbe, a Habsburg ház örökösödési elképzelése, jobban mondva szinte már örökösödési joga elsöprő közjogi győzelmet aratott a magyar rendek királyválasztói jogával szemben, ahol a koronázás is kiüresedni látszott. Ferdinánd elérte, hogy fia, Miksa

⁸¹ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 352. o.

⁸² Fraknói: A magyar királyválasztások története... 164. o.

⁸³ Hóman – Szekfű: Magyar Történet III-VI. (III.) IV... 99. o.

⁸⁴ Degré Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Publikon Kiadó, Pécs 2009. 214. o.

⁸⁵ Hóman – Szekfű: Magyar Történet III-VI. (III.) IV... 82, 89, 95. o.

⁸⁶ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 181. o.

koronázása szinte Habsburg családi aktusnak minősüljön, kis túlzással a magyar rendek vendégszereplésével. Az ország családi birtokként való átvételéről beszélhetünk apa és fia között. Sőt: Ferdinánd idején még nádor sem volt.⁸⁷

1.3. I. Rudolf és II. Mátyás

Miksát 1572-ben Rudolf főherceg követte a trónon, akit a rendek szintén nem választhattak, viszont a választói jogról teljesen lemondani sem akartak, ezért köztes lehetőségként közmegegyezéssel tették meg az ország királyának: „*Rudolphum [...], uem ipsi novissimis comitiis unanimes omnium ordinum consensu in regem Hungariae exostulaverunt.*”⁸⁸

1608-ra a rendek annyira megelégték Rudolf uralmát, hogy követelték annak lemondását és öccsét, Mátyást kívánták királyuknak. II. Mátyás – jó érzékkel – a nemesség minden követelését hitlevélben megerősítette, így végül választás útján lett Magyarország uralkodója.⁸⁹ Ezáltal, hogy visszanyúlt a régi szabad királyválasztói és koronázási szokásokhoz, nagyobb eséllyel nyerhette meg magának a rendek szimpátiáját és Habsburg elődeihez képest elismertebb uralkodója lehet az országnak.

Úgy látszott, hogy a rendek mégis valamelyest visszanyerik királyválasztói jogukat, s nem utolsó sorban a rendi kiváltságok megerősítésére kötelezhetők ezáltal az uralkodót, mielőtt azt trónra emelték és megkoronázták volna. 1618-ban mégis az 1608-as *antecoronationalis articulusok* – trónbetöltés és a koronázás rendjét és egyéb nemesi közjogi jogosultságokat tartalmazó rendelkezés – ellenére, házon belüli, kezdetben titkos megállapodással jutatták a trónt II. Ferdinándnak.⁹⁰

1.4. II. Ferdinánd, III. Ferdinánd, IV. Ferdinánd

Mátyásnak nem született fiú utódja, így I. Ferdinánd második fiától született ifjú Ferdinánd tűnt a legjobb választásnak, akit Mátyás ajánlatára a rendek elfogadtak királyuknak.⁹¹

II. Ferdinánd trónra emeléséből látszik, hogy a Szent Korona és a koronázás végleg elveszítette közjogi jelentőségét, már csak a látszólagos királyválasztói jog maradt a rendek számára, az is Habsburg uralkodói javaslatra. Hasonlóképpen követte egymást III. és IV. Ferdinánd 1625. november 27-én, illetve 1646. június 16-án. Sajnos az említett Habsburg

⁸⁷ Hóman – Szekfű: Magyar Történet III-VI. (III). IV... 100. o.

⁸⁸ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 333. o.

⁸⁹ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 187-189. o.

⁹⁰ Hóman – Szekfű: Magyar Történet III-VI. (III). V... 199. o.

⁹¹ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 187-189. o.

uralkodók alatt leáldozott az a nézet, miszerint „a Szent Korona nem a királyé, nem is az uralkodóházáé, mint a nyugati népeknél; hanem a magyar államé, melynek legfőbb hatalmát képviseli és annak egészét, a királyt és a nemzetet együtt jelképezi”.⁹²

1.5. I. Lipót

IV. Ferdinánd 1654 nyarán elhunyt, III. Ferdinánd pedig ifjabb, Lipót fiának igyekezett juttatni a magyar trónt. 1655-ben véglegesíteni szeretne volna az örökösödő királyság intézményét, s akadály nem lévén, a rendek elfogadták királyuknak Lipótot.⁹³

Innentől már csak egy hajszál választotta el a rendeket, hogy minden, valaha jelentős közjogi befolyásukat végleg elveszítsék. Az országgyűlés nézete, miszerint a király hatalma a megválasztásából ered, valamint Lipót abszolutista, Istentől eredeztetett hatalmi elképzelése nem fértek össze. Sőt, mivel Magyarországot Ausztria szabadította fel a török uralom alól, ezért az mintegy katonai hódításnak minősül, amely kellő jogalapot szolgáltatott a dinasztíának arra, hogy Magyarországra közel örökös tartományi szinten tekintsen.⁹⁴ Továbbá Lipót jogvesztési elmélete (Verwirkungstheorie) szerint a magyarok már a Habsburg uralom elleni lázadózással elveszítették régi kiváltságait, így az állam kormányzásában való részvételi jogait is.⁹⁵

Ez idő tájt már a kiüresített választói jog létesítette a mindenkori király és a rendek közötti közjogi kapcsolatot, mivel a királyt a Hármaskönyv I. rész 3. címében megfogalmazott felfogás szerint a közte és a nemesség között fennálló, elválaszthatatlan viszonyos kapcsolat folyamányaként illették meg a királyi jogok, amelyeket a Szent Korona által szentesített átruházással szerzett meg és gyakorolhatott. Maga az átruházási aktus pedig a király megválasztásában öltött testet. A Négyeskönyvnek ez a rendelkezése világossá teszi, hogy az örökösödés alapján, vagyis az önjogon gyakorolt királyi hatalom elismerésében a rendek befolyásuk korlátozásának, felszámolásának, ezzel együtt a kizárólagos királyi uralom megvalósításának lehetőségét, még inkább veszélyét látták.⁹⁶

A rendek reménytelenül ragaszkodtak továbbra is a királyválasztói jog fennállásához, hivatkozva az 1547. évi és az 1618. évi országgyűlési nyilatkozatokra, mondván a királyválasztói jogot II, III, IV. Ferdinánd és I. Lipót is mindig elismerte hitlevelében. Továbbá a hitlevelek

⁹² Timon Ákos: A Szent Korona elmélete és a koronázás. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest 1920. 35-36. o.

⁹³ Fraknoi: A magyar királyválasztások története... 207-215. o.

⁹⁴ Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 97-98. o.

⁹⁵ Degré: Magyar alkotmány- és jogtörténet... 217. o.

⁹⁶ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 352. o.

megfogalmazásából arra lehet következtetni, hogy a rendek nem kérik, hanem utasítják a királyt az ország rendjének és törvényeinek, szabadságainak megtartására, tehát a jog fennáll.⁹⁷

2. Az 1687. évi törvénycikkek előkészítése

Már II. Ferdinánd végrendelete (1621.) rögzítette a férfiág elsőszülöttségi örökösödési jogát az örökös tartományokban. Magyarországon ezt a török kiűzéséért cserébe látták indokoltá tenni. Ez nem jelentett mást, mint a szabad királyválasztói jog eltörlését, kezdve az 1222. évi Aranybulla 31. *articulus*ának eltörlésével, mely a fegyveres ellenállás jogát biztosította a rendeknek, s amelyet Werbőczy is felvett a nemesség sarkalatos jogai közé. A Habsburg-ház akarata világos volt: I. Józsefet ne választás, hanem örökösödés okán koronázzák a rendek magyar királlyá, s ismerjék el, hogy valójában már 1547-ben lemondtak királyválasztói jogukról, továbbá mondjanak le az ellenállási záradékról, sőt egyezzenek bele egy szűkebb jogokat biztosító hitlevélbe.⁹⁸

A tehetetlenség és a történelem alakulásának köszönhetően a magyarok belátták helyzetüket és elfogadták sorsukat. Ennek jeleként az 1687-es országgyűlésen maguk ajánlották fel a fiági első szülötti trónöröklést, azonban az ellenállási joghoz foggal-körömmel ragaszkodtak, mígnem ez is az ellenmondás jogára süllyed, s végül a rendek mindenről lemondtak, teljes mértékben teret engedtek a királyi akaratnak. Az 1687. évi II. *articulus*ban a török kiűzésére tekintettel kimondták, hogy az 1547-i 5. tc. értelmében Lipót ágának fiági elsőszülöttjét ismerik el magyar királynak és koronázzák meg. „*Nemcsak őfelségének, hanem örökösei uralmának és hatalmának is minden időkre alávetették magukat – non solum majestati suae, sed etiam suorum haeredum imperio, et otestati, in omne tempus subdiderint.*”⁹⁹

A 3. *articulus*ban a spanyol ág örökösödését is elismerték Lipót ágának kihalása esetére, s csak ezt követően száll vissza a nemzetre a királyválasztói joga. A 4. *articulus* az ellenállási záradékot törölte el, ugyanakkor a hitlevél tartalmáról nem született megegyezés, de végül I. József megkoronázásakor az ifjú király csak általánosságban tett ígéretet a nemesi jogok és az ország szabadságjogainak tiszteletben tartására.¹⁰⁰

Szekfü szerint azzal, hogy a Habsburgok egy rendi országgyűlés keretein belül fogadtatták el a magyar rendekkel a ház örökösödési jogát, végül mégis fenntartották a birodalmon belüli magyar különállást, mert az örökösödés joga a többi tartományban más alapokon nyugodott. Továbbá a magyarok a

⁹⁷ Fraknói: A magyar királyválasztások története... 217. o.

⁹⁸ Baranyay: i.m. 103-104. o.

⁹⁹ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 333. o.

¹⁰⁰ Hóman – Szekfü: Magyar Történet III-VI. (III.). V... 367. o.

kijelentést nem Habsburg abszolútikus nyomásra tették, hanem a török kiűzésének hatása alatt.¹⁰¹

Meglátásom szerint Szekfű különbségtétele a Habsburgok abszolútizmusa és a török kiűzése között nem helytálló, mert a Habsburg uralomból következett a török kiűzése, és ezért mintegy hálaként a magyarok kénytelen-kelletlen engedtek a Habsburg örökösödési óhajnak.

3. Az 1687. évi törvénycikkek: a Habsburg örökös királyság elfogadása

Eszterházy Pál nádor sikeresen elfogadtatta a rendekkel a Habsburg elképzelést, ezért forma szerint, hálából a török kiűzéséért, maguk a rendek ajánlották fel az Magyarországot örökös királyságként. I. József nyomban meg is koronáztatott (1687. december 8.) anélkül, hogy az országgyűlés őt királlyá választotta volna. A koronázási esküből kizárták az Aranybulla ellenállási záradékát. A hitlevelet is jócskán szűkebbre szabták, az abszolútista osztrák felfogás nem engedett egyáltalán teret a rendi követeléseknek, csak a formaiságnak megfelelően biztosította az ország törvényeit és jogait, kizárva itt is az ellenállási záradékot és még az elején kiemelve a Habsburgok örökösödési jogát.¹⁰²

Végül, mintegy hadisarcként a magyar nemesség az 1687. évi törvénycikkekben elfogadta a Habsburg-házat Magyarország örökös királyainak (II. tc.)¹⁰³. „A magyar királyi méltóság közhatalmi természetéből természetszerűleg következik, hogy a magyar királyi trón betöltésének módját a király önkényüleg nem állapíthatja meg, mert azt az alkotmány törvényei állapítják meg: 1687. II. III., 1723 I. II. tc.”¹⁰⁴ Az 1687. évi öröklési cikket 1688. január 25-én szentesítették.¹⁰⁵

Az országgyűlés ettől kezdve nem választhatta meg a primogenitúra szabályai szerint következő Habsburg uralkodót, hanem azok immár a Habsburg trónöröklési rendnek megfelelően követték egymást. A koronázás ezután is rendi közreműködéssel ment végbe, de csak mint kiüresedett, egyszerű szokás, a trónbetöltés jelképes kellékeként.

VIII. Összegzés

A Szent Korona közjogi jelentősége a kezdetekre visszanyúlva fennállt és a XV. század második felére teljesedett ki. A korona szakrális ereje, a pápai áldás elnyeréséből ered, midőn a pápa – a császár szándékával egyezően –

¹⁰¹ Hóman – Szekfű: Magyar Történet III-VI. (III.)... 367. o.

¹⁰² Bartoniek: A magyar királykoronázások története... 98-100. o.

¹⁰³ Bálint: A királyi trón betöltésének módja Magyarországon... 11. o.

¹⁰⁴ Bálint: A királyi trón betöltésének módja Magyarországon... 11. o.

¹⁰⁵ Béli: A Négyeskönyv 1573. évi interpolált változata és közjogi megoldásai... 309. o.

jóváhagyását adta Szent Istvánnak királlyá avatásához, hagyományos megfogalmazásban, a pápa koronát adományozott.¹⁰⁶ Ez szolgált további uralkodóink hatalommegszilárdítási törekvéseinek alapjául, és erősödött fel Károly Róbertnél, aki már szent jelzővel illeti a koronát, megágyazva ezzel a koronaeszme megjelenésének és kifejlődésének. Luxemburgi Zsigmondnál jelenik meg a király és rendek viszonyának leképezésére az organikus felfogás és töltődik meg a hatalmi realitások által diktált tartalommal, s utódánál, Habsburg Albertnél a kettő egybeolvadva teljesedik ki a később Werbőczy István által elemeiben leírt Szent Korona-tanná. Ebből a szempontból sarkalatos pontoknak az 1498. évi törvénycikkek, majd az 1505-ös rákosi végzések számítanak. A sors fintora, hogy e sajátos és egyedi közjogi konstrukció, a Szent Korona-tan, a Habsburg uralkodók alatt veszít fényéből, s az 1687. évi törvénycikkekkel egyik lényegi elemében, a már csak formális szabad királyválasztói jogról történt lemondással voltaképpen kiürül. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Habsburg uralkodóink is nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy utódaikat még saját uralkodásuk idején elfogadtassák a magyar rendekkel, akár kompromisszumok árán is, belátva a Szent Korona általi koronázás mellőzhetetlenségét. Ez nem véletlen, hiszen jól értették és érzékelték, hogy a Werbőczy által rendszerbe foglalt magyar szokásjog és annak közjogi vonulata igen erősen él az országban, s e megerősítés nélkül, a rendek teljes elismerése hiányában a stabil birodalmi kapcsolat fenntartása sem biztosítható.

A Szent Korona-tan kifejlődésével és megerősödésével nyerte el jelentőségét a magyar nemesség szabad királyválasztási joga. Fénykorát Luxemburgi Zsigmondtól II. Ulászlóig élte, s ezt követően folyamatosan veszített erejéből, már csak látszatjogként érvényesült a Habsburg uralom alatt, és nyertek nagyobb teret ezzel párhuzamosan a Habsburg nyugati típusú örökösödési szerződések, míg a királyválasztási jog is végleg eltűnt az 1687. évi törvénycikkekkel.

Mindennek már 330 éve. De ahogy Magyarország Alaptörvényében is olvashatjuk, a Nemzeti Hitvallás fenntartja és azonosul azzal a történeti, közjogi előzménnyel, ami államiságunk önazonosságát juttatja kifejezésre és határozza meg: „*Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét*”.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Tóth E.: A magyar koronázási jelvényekről... 57-58. o.

¹⁰⁷ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás.

